

Гольцов А. Г.

ORCID: 0000-0001-7696-3223

доктор політичних наук,

доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації

*Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна*

ГЕОПОЛІТИКА ІМПЕРІЇ ХАНЬ

Ключові слова: Хань, імперія, геополітика, експансія, «варвари».

У Ханьській імперії в руках «Сина Неба» (імператора) зосереджувалася вся вища законодавча, виконавча і судова влада. Саме імператор визначав стратегію зовнішньої політики. На початковому етапі розвитку імперії Хань її зовнішня політика здійснювалася загалом на основі «теорії рівних партнерів». Величезна Ханьська імперія підтримувала відносини з широким колом сусідніх країн та племен: могутніми об'єднаннями юечжів і сюнну, тибето-бірманськими племенами, давньокорейською державою Чосон і в'єтською державою Наньюе. Згодом імперія розширила коло своїх зовнішніх партнерів, особливо на заході. Така формально рівноправна зовнішньополітична лінія проводилася з метою зміцнення позицій Хань в геополітичному просторі Східної Азії. Насправді імперська влада та освічена еліта країни вважала «Піднебесну» незрівнянно вищою, ніж будь-які інші країни та народи.

Принаймні з 198 р. до н.е. між імперією Хань та її сусідами укладалися «договори про мир, засновані на родичанні». Такі договори означали рівноправ'я сторін, що дало підстави Сима Цяню навіть називати «Серединну імперію» и хуннську державу шаньюя Моде «рівними державами» – «ді го» [2 с. 270]. За цих умов сусідні правителі, зрозуміло, не іменували себе «слугами Сина Неба», не брали на себе зобов'язань виплачувати данину і не відправляли і односторонньому порядку заручників до ханьського двору, що стало пізніше звичайною практикою. Водночас, згідно з цими договорами, крім багатих подарунків, китайські імператори зобов'язувалися віддавати своїх доньок за правителів сюнну. Такі договори іноді могли містити навіть принизливі для Хань умови.

Воєнні успіхи імперії Хань надали їй можливість проводити стосовно сусідніх країн і народів геополітику з «позицій сили». Претензії

ханьського імператора бути владикою всього світу нібито підтверджувалися в реальних міждержавних відносинах. Була модернізована стара концепція переваги «серединних держав» над «варварською» периферією, протиставлення «людей Серединного царства» («чжунго жень») навколишнім «варварам чотирьох країн світу» («си і») стало теоретичною основою політики Ханьської імперії по відношенню до сусідніх країн та народів [2 с. 271]. Ця концепція наклала відбиток на всю практику міждержавних і дипломатичних відносин імперії із сусідніми народами і віддаленими «зовнішніми державами». Різко змінилася мова переговорів і звернень до сусідів. З часів У-ді ханьські послани при переговорах підкреслювали перед «варварами» переваги і авторитет «Серединної імперії», а звернення ханьського двору до іноземних правителів набули ультимативного характеру. «Син Неба» – імператор Хань оголошувався повелителем світу, а решта країн та народів – його рабами чи данниками. Тому непокоря «зовнішніх варварів» ханьському імператору трактувалася як злочин, а воєнні походи імператорських військ розглядалися як легітимні каральні експедиції проти непокірних рабів.

Для Ханьської імперії актуальним довгостроковим зовнішньополітичним завданням залишалася боротьба з кочовими народами, що досить часто здійснювали напади на китайську територію. Для реалізації цього завдання Хань постійно прагнула посварити між собою кочові народи, послабити їх у міжособних війнах, запобігти їх нападам на Піднебесну імперію. Така геополітика отримала назву: «боротьба з варварами руками самих варварів». Відомо, що головним завданням відправленого на схід китайського чиновника Чжяня Цяня було підготувати ґрунт для потенційного стратегічного союзу із західними державами для спільних дій проти хунну (сюнну) – завдати їм ударів з двох сторін. Для реалізації цілей своєї експансіоністської геополітики імперія Хань неодноразово вдавалася до дипломатичного тиску, підбурювання змов, здійснення переворотів у «варварських» протодержавах тощо.

У період посилення імперії в залежність від неї потрапили навіть окремі племінні об'єднання сюнну. Так, їхній шаньюй Бі у своїх посланнях до ханьського імператора називав себе його «слугою», відправив сина як заручника і особисто прибув з візитом до імператорського двору; він навіть погодився на призначення до його країни постійного ханьського чиновника з військовим загоном «для управління сюнну», а також на здійснення жертвоприношень ханьському імператору [2 с. 271]. Проте такі успіхи імперської експансіоністської геополітики були тимчасовими.

У ханьську добу був розроблений спеціальний ритуал прийому послів, що мав на меті підкреслити підпорядковане щодо ханьського імператора становище будь-якого правителя, котрий відправив посольство. Увесь церемоніал представлення іноземних послів імператору був розроблений таким чином, щоб принизити їх країни. При дворі надавали великого значення ретельному виконанню встановлених правил, жорстко слідували за тим, щоб послання, які привозилися іноземними послами, були написані із використанням відповідних формулювань. Якщо таких «вірнопідданських» формулювань не було, то їх «вставляли» при перекладі китайські чиновники. Показово, що ця традиція зберігалася в китайській дипломатичній практиці навіть в ХІХ ст. Натомість послі імператора в інших країнах (як повноважні представники «Сина Неба») повинні були допускати щодо себе ані найменшого приниження. Принизливий ритуал прийому іноземних правителів та послів при ханьському дворі, покликаний підкреслити вищість імперії, в окремих випадках не відповідав реальному стану справ у взаємовідносинах між державами, тобто імператорська влада видавала «бажане за дійсне». Але для масової геополітичної свідомості китайського суспільства вищість «Піднебесної» над рештою світу залишалася непохитною. Подібна геополітична свідомість прищеплювалася й населенню сусідніх і навіть віддалених країн.

Іноземні послі мали обов'язково перебувати з дарами. Ханьська імперія також відправляла багаті дари (золото, шовк, залізо та ін.) Дари від іноземних правителів позначалися спеціальними термінами: «гун» («підношення»), «сянь» («жертвоприношення») чи їх сполучення «гунсянь» [2 с. 273]. При цьому ханьський двір такі «підношення» іноземних послів та правителів розглядав як ознаку виявлення покірності, хоча це могли бути лише звичайні «подарунки ввічливості», ніяк не пов'язані із визнанням залежності від Хань з боку того правителя, що їх надіслав до імператорського двору. У стосунках з кочовими протодержавами та племенами вартість подарунків імператора часто перевищувала вартість їхніх дарів. Тобто, у таких випадках подарункова дипломатія з боку Ханьської держави означала, по суті, купівлю миру в кочівників. Була навіть розроблена відповідна зовнішньополітична доктрина «цзімі» («стримування», «сковування»), котра передбачала відправлення щедрих дарів правителям саме тих народів, котрі становили небезпеку для Китаю [1 с. 5]. Така гнучка і маневрена політика мала певні успіхи. Але для реалізації геополітики «стримування» подібними засобами витрачалися значні ресурси. Водночас, «варвари», отримуючи цінні дари від Хань, вимагали їх дедалі більше.

За Ханьської імперії взяття заручників в односторонньому порядку стало звичайною нормою у відносинах із сусідніми країнами і народами.

Реальне становище заручників визначалося силовим потенціалом їх рідних держав. Заручникам намагалися прищепити китайську культуру і систему цінностей з тим, щоби вони після повернення додому були китайськими маріонетками, провідниками китайського політичного впливу у своїх країнах і на сусідніх землях. Таким чином, влада Ханьської імперії намагалася використовувати заручників для проведення своєї традиційної геополітики «підкорення варварів руками варварів».

У період могутності імперії Хань експансіоністська геополітика розроблялася та здійснювалася на основі досить детальних розвідувальних даних. Так, перед нападами на південні царства імператорські чиновники організували детальну розвідку транспортних шляхів, природних ресурсів, економічного та демографічного потенціалів об'єктів агресії. Особлива увага приділялася вивченню правлячої політичної еліти, сімейних взаємовідносин у царських родинах з тим, щоби виявити можливості приведення до влади покірних Хань правителів і встановлення імперського панування.

Нерівноправна зовнішня політика офіційно проголошувалася навіть щодо абсолютно незалежних від Хань держав, у розвитку мирних відносин і союзництві з якими імперія була кровно зацікавлена. Уже в ті часи реальні відносини Хань із сусідніми державами і народами іноді суттєво відрізнялися від класичної імперської концепції панування «Піднебесної» над рештою світу.

Таким чином, на різних етапах свого розвитку Ханьська імперія проводила як експансіоністську, так маневрену геополітику (поєднання наступальної, стримувальної та оборонної). Згодом, через внутрішнє послаблення імперії й, водночас, посилення агресивних нападів ззовні геополітика Хань набула переважно оборонного характеру.

Література:

1. Китай и соседи в древности и средневековье / отв. ред. С. Л. Тихвинский, Л.С. Переломов. М. : Гл. ред. вост. лит. изд-ва «Наука», 1970. 276 с.

2. Межгосударственные отношения и дипломатия на древнем Востоке / отв. ред. И. А. Стучевский. М. : Гл. ред. вост. лит. изд-ва «Наука», 1987. 311 с.